

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عقاید خاصه شیعه

کرایش فقه و اصول

درس ۱۰

استاد: حجت الاسلام والمسلمین طبسی

آموزشیار: آقای کارگر

مقدمه:

در ادامه بحث زیارت قبور و نقد و بررسی دیدگاه‌های موجود در این زمینه، در این درس به نقل برخی شواهد تاریخی در این باره خواهیم پرداخت که عبارتند از :

- زیارت قبر ابو ایوب انصاری

- زیارت مقام رأس الحسین(ع) در مصر

- زیارت قبر امام موسی بن جعفر(ع)

- زیارت قبر امام جواد(ع)

- زیارت قبر امام رضا(ع)

- زیارت قبر عمر بن عبدالعزیز اموی

- زیارت قبر احمد بن حنبل

- زیارت قبر ذی‌النون مصری

- زیارت قبر ابوحنیفه

در ادامه ضمن بررسی آرای علمای اهل سنت در مورد زیارت قبور به طرح دیدگاه‌های گوناگون درباره زیارت قبور توسط زنان پرداخته و در پایان دیدگاه وهابیون را مورد نقد قرار خواهیم داد .

نمونه هایی از زیارت قبور توسط صحابه و تابعین

قبر ابو ایوب انصاری (م ۵۲ هـ)

ابو ایوب انصاری در روم درگذشت .^۱ حاکم نیشابوری می گوید : مردم با قبرش تجدید عهد و پیمان می نمایند و آن را زیارت می کنند و زمانی که دچار قحطی می شوند، به واسطه آن ، از خداوند طلب باران می کنند.^۲

مقام رأس الحسین (ع) در مصر

ابن جبیر (م ۶۱۴ هـ) در سفرنامه خود می نویسد :

سر مبارک امام حسین(ع) در تابوتی نقره‌ای در مصر مدفون است، روی آن ساختمانی باشکوه بنا شده که زبان از وصف آن و خرد از درک آن عاجز است . . . آن گاه که ما به این مقام مبارک وارد شدیم دیدیم که در یک طرف دیوار داخل مسجد، سنگی بسیار سیاه و براق نصب شده که تصویر اشیایی را که در برابر آن قرار می گیرد ، مثل آئینه‌های هندی ، نشان می دهد.

ما زائران رأس الحسین(ع) را مشاهده کردیم که با ازدحام عجیبی رو به قبر آورده ، چشم بر آن می دوختند و پیوسته به پارچه روی قبر تبرک می جستند. اشک آنان چنان سرازیر بود که جگرها را ذوب می کرد و سنگها را در هم می شکست. البته سخن در این باره فراتر از این توصیف است. خداوند ما را از برکات زیارت آن مقام کریم برخوردار گرداند.^۳

قبر امام موسی بن جعفر (ع)

حضرت امام کاظم (ع) در سال ۱۸۳ هجری به شهادت رسید و در کاظمین دفن گردید . خطیب بغدادی می نویسد: از حسن بن ابراهیم (بزرگ حنبلی‌های عصر خود) شنیدم که می گفت : هر مشکلی که برای من پیش می آمد ، به زیارت قبر موسی بن جعفر(ع) می رفتم و به او متوسل می شدم. خداوند نیز آن چه را که دوست می داشتم ، برای من آسان می کرد.^۴

قبر امام جواد(ع)

ابن عماد حنبلی می گوید : ابو جعفر محمد جواد (ع) در بغداد رحلت نمود و در کنار جدش موسی بن جعفر(ع) به خاک سپرده شد. مردم پیوسته به زیارت بارگاه آن دو بزرگوار می روند.^۵

قبر امام رضا (ع)

^۱ قبر ابو ایوب انصاری صحابه نبی اکرم (ص) که در سال ۵۲ هجری در جنگ روم به شهادت رسید در ترکیه در شهر وان دارای گنبد و زیارت گاه و بارگاه است .

^۲ المستدرک علی الصحیحین : ج ۳ ، ص ۵۱۸ ؛ صفة الصفوة : ج ۱ ، ص ۴۷۰ .

^۳ رحلة ابن جبیر : ص ۴۸ .

^۴ تاریخ بغداد : ج ۱ ، ص ۱۲۰ .

^۵ شذرات الذهب : ج ۲ ، ص ۴۸ .

محمد بن مؤمل می‌گوید: در سال ۳۰۹ هجری با امام اهل حدیث، ابوبکر بن خزیمه، ابو علی ثقفی و گروه بسیاری از بزرگان برای زیارت قبر علی بن موسی الرضا (ع) به طوس رفتیم. من دیدم که ابن خزیمه احترام و تواضع ویژه‌ای نسبت به آن بقعه دارد و با تضرع خاصی در کنار آن زاری می‌کند، همه ما از این رفتار او در حیرت شدیم. زائرین می‌گفتند: اگر زیارت امام رضا (ع) به نظر این امام‌العلماء - ابن خزیمه - سنت و فضیلت نبود هرگز در کنار این بقعه چنین رفتار نمی‌کرد.^۱

قبر عمر بن عبدالعزیز اموی (م ۱۰۱ هـ)

ذهبی می‌نویسد: قبر وی در دیر سمعان در ناحیه‌ای از شهر دمشق قرار دارد و مکان زیارتی است.^۲

قبر محمد بن ادریس شافعی

محمد بن ادریس شافعی پیشوای شافعی‌ها است که در سال ۲۰۴ هجری در «قراة صغری» در مصر دفن شده و قبرش در نزدیکی محلی به نام «مقطم» مکان زیارتی است.^۳

قبر احمد بن حنبل

احمد بن حنبل امام حنبلی‌هاست. وی در سال ۲۴۱ هجری درگذشت. ^۴ ذهبی در «میزان الاعتدال» می‌نویسد: بر روی قبر وی در بغداد ضریحی نصب شده و مکان زیارتی است.^۵

قبر ذی النون مصری (م ۲۴۶ هـ)

وی در «قراة» دفن گردیده و بر روی قبرش بارگاهی بنا شده است.^۶

قبر ابوحنیفه

ابوحنیفه نعمان بن ثابت، پیشوای حنفی‌هاست. وی در سال ۱۵۰ هجری درگذشت، قبر او در «اعظمیة» بغداد، مکان زیارتی معروفی است. ^۷ نقل شده که امام شافعی هر روز شبانه ابوحنیفه را زیارت می‌کرده است.^۱

^۱ تهذیب التهذیب: ج ۷، ص ۳۳۹؛ وفيات الأعیان: ج ۴، ص ۱۶۵.

^۲ تاریخ الاسلام: ص ۲۶ (حوادث سال ۱۰۰ هجری)؛ تذکرة الحفاظ: ج ۱، ص ۱۲۱.

^۳ مرآة الجنان: ج ۲، ص ۲۵.

^۴ ذهبی در مورد قبر احمد بن حنبل در بغداد می‌گوید: ضریحه یزار ببغداد؛ ضریح احمد بن حنبل زیارتگاه مردم بغداد است. دول الاسلام، ص ۱۰۳.

^۵ میزان الاعتدال: ج ۱، ص ۱۱۴؛ تاریخ مدینة دمشق: ج ۵، ص ۳۳۳.

^۶ وفيات الاعیان: ج ۱، ص ۳۱۸.

^۷ خطیب بغدادی که از استوانه‌های علمی اهل سنت است می‌گوید: سمعت الشافعی یقول: إنی لاتبک بابی حنیفه و أجدیء إلی قبره فی کل یوم (یعنی زائرا) فاذا عرضت لی حاجه صلیت رکعتین و جئت إلی قبره و سألت الله تعالی الحاجه عنده، فما تبعده عنی حتی تقضی؛ رهبر شافعی‌های می‌گفت من هر روز کنار قبر ابوحنیفه می‌رفتم و به قبر او تبرک می‌جستم وقتی مشکلی برای من پیش می‌آمد کنار قبر او دو رکعت نماز می‌خواندم و متوسل میشدم و حاجتم برآورده می‌شد. (تاریخ بغداد، ج ۱، ص ۱۳۵/ مناقب ابوحنیفه خوارزمی)

آرای فقهای اهل سنت در مورد زیارت قبور

سیره مسلمانان در طول تاریخ اسلام بر اصرار به زیارت قبور و استمرار آن بوده است. ما پیشتر شرعی بودن زیارت قبور را بنابر آیات و روایات اثبات کردیم. اکنون آرای فقهای اهل سنت را بر جواز آن بررسی می‌نماییم:

۱. عسقلانی در «ارشاد الساری» می‌نویسد: انس می‌گوید: روزی پیامبر خدا (ص) از کنار زنی عبور می‌کرد در حالی که آن زن، در کنار قبری گریه می‌کرد. پیامبر خدا (ص) به وی فرمود:

اتقی الله و اصبری؛

تقوی الهی پیشه کن و شکویا باش!

عسقلانی پس از نقل این حدیث می‌نویسد: بنا بر این حدیث بر جواز زیارت قبور استدلال شده است؛ خواه زائر مرد باشد، یا زن و خواه زیارت شونده مسلمان باشد یا کافر؛ چرا که حدیث در این زمینه تفصیل ندارد و به طور مطلق حکم را بیان کرده است.^۲

۲. از مالک درباره زیارت قبور سؤال شد.

وی در پاسخ گفت: پیامبر (ص) از زیارت قبور نهی فرمود، سپس بدان اذن و اجازه داد و اگر کسی به زیارت قبور برود و چیزی جز خیر نگوید، اشکالی در آن نمی‌بینم.^۳

۳. سمهودی در «وفاء الوفاء» می‌نویسد:

علما بر استحباب زیارت قبور برای مردان، اجماع و اتفاق نظر دارد؛ چنان که نووی به همین امر اشاره نموده است. فراتر این که برخی از ظاهری مذهبها (پیروان ابراهیم بن محمد ظاهری) به وجوب زیارت قبور برای مردان قائل هستند.^۴

مواردی که بیان شد گزیده‌ای از مطالبی است که در کتاب‌های تاریخی، شرح حال و سیره نویسی و حدیثی آمده است. بر این اساس، اصحاب و تابعین به زیارت قبور می‌رفتند و مخصوصاً قبر شریف پیامبر خدا (ص) را مکرر زیارت می‌کردند و آن را بزرگ می‌داشتند. همچنین بار سفر بسته و به زیارت قبور ائمه طاهرین، صالحان، اولیا و علما می‌رفتند، در حالی که هیچ فردی منکر اعمال آنان نشده است.

اکنون این پرسش‌ها مطرح‌اند: به راستی با این همه شواهد و نصوص، ابن تیمیه و پیروان او چه دلیلی بر حرمت زیارت و سفر برای آن دارند؟

آیا شیعیان که در زیارت بر طبق سنت شریفه و سیره مسلمانان عمل می‌کنند گنهکار هستند؟

^۱ تاریخ بغداد: ج ۱، ص ۱۲۳. گفتنی است که بسیاری از این موارد و مشابه آن از شواهد تاریخی را که در اینجا آورده‌ایم از باب مباحثات و جدل است؛ چرا که ما موارد بسیاری از این‌ها را قبول نداریم؛ زیرا یا از نظر سند و یا از نظر دلالت و متن مورد خدشه و مناقشه بوده و سرانجام مردود است و ادله ما بر مشروعیت زیارت قول، فعل و تقریر پیامبر خدا (ص) و امام معصوم (ع) است.

^۲ فتح الباری: ج ۳، ص ۱۵۰، عمدة القاری: ج ۸، ص ۶۸.

^۳ ارشاد الساری: ج ۳، ص ۴۰۰.

^۴ وفاء الوفاء بأخبار المصطفی: ج ۴، ص ۱۳۶۲؛ مجمع البحرین: ج ۳، ص ۳۹۲.

مگر تمام قبوری که مسلمانان زیارت می‌کنند؛ قبور ائمه، علما و صلحای مورد توجه شیعیان است؟ و زائران آنها، شیعیان دوازده امامی هستند؟

آیا ابن خزیمه و دوست وی ابو علی ثقفی شیعه بودند؟

آیا رئیس حنبلی‌ها که قبر حضرت موسی بن جعفر(ع) را زیارت کرد، شیعه بود؟

آیا ابن حبان که قبر امام رضا(ع) را زیارت می‌کرد، شیعه بود؟

آیا محمد ابن ادریس شافعی که قبر ابوحنیفه را زیارت می‌کرد، از شیعیان بود؟^۱

و آیا عایشه که قبر برادرش عبدالرحمان را در مکه زیارت می‌کرد، از شیعیان حضرت علی(ع) بود؟

زیارت قبور توسط زنان

یکی از مواردی که در بحث زیارت مطرح است، زیارت قبور توسط بانوان است. نگارندگان سنن - جز بخاری و مسلم نیشابوری - در این خصوص روایاتی را نقل کرده‌اند.

در روایتی آمده است که پیامبر خدا(ص) فرمود:

لعن الله زائرات القبور؛

خداوند لعنت کند زنانی را که به زیارت قبور می‌روند.^۲

وهابی‌ها با استناد به این حدیث، زیارت قبور را برای زنان حرام می‌شمارند.

نقد دیدگاه وهابی‌ها

ما این دیدگاه را که پنداری بیش نیست در چهار محور پاسخ می‌دهیم.

نخست آنکه این حدیث با حدیثی که بریده نقل کرده نسخ می‌شود؛ بریده گوید: خدا فرمود:

نهیتکم عن زیارة القبور، ألا فزورواها؛

من شما را از زیارت قبور نهی کردم. هان که پس به زیارت قبور بروید

حاکم نیشابوری و ذهبی این حدیث را صحیح دانسته‌اند. همچنین این روایت با روایتی که عایشه نقل می‌کند در تعارض است. عایشه گوید:

نهی رسول الله(ص) عن زیارة القبور ثم أمر بزیارتها؛

پیامبر خدا(ص) از زیارت قبور نهی فرمود، ولی بعدا به زیارت آن امر کرد.^۳

این حدیث را ذهبی در حاشیه «المستدرک علی الصحیحین» نقل کرده و آن را صحیح دانسته است.

دوم آنکه این حدیث، با عمل و روش عایشه نیز معارض است؛ چرا که بنا بر روایتی که پیش‌تر نقل کردیم، وی قبر برادرش عبدالرحمان را زیارت می‌کرد.

^۱ ابن حبان، از علمای مشهور و رجال نویس اهل سنت است.

^۲ المصنف عبدالرزاق: ج ۳، ص ۵۶۹.

^۳ السنن الکبری: ج ۴، ص ۷۸

ابن ابی ملیکه می گوید : عایشه را دیدم که قبر برادرش عبدالرحمان بن ابی بکر را - که به طور ناگهانی در حُبشی (در جنوب مکه) درگذشت و در مکه مدفون گردید - زیارت کرد .

همچنین می گوید : روزی عایشه برای زیارت به طرف قبور می رفت ، به او گفتم : مگر پیامبر(ص) از زیارت قبور نهی نفرمود؟

وی گفت : (آری) نهی کرد ؛ ولی بعدا به زیارت قبور دستور داد.^۱

بنابراین ، آیا عایشه با عمل خود ، قصد مخالفت با رسول خدا(ص) را داشت تا این که مستحق لعن گردد، آن سان که در حدیث آمده است؟

سوم آن که این حدیث با عمل و روش قطعی حضرت زهرا (س) که قبر پیامبر خدا(ص) را زیارت می کرد و هر جمعه یا هفته ای دو روز به زیارت قبر حضرت حمزه (ع) و دیگر شهیدان جنگ احد می رفت در تضاد است.^۲

آیا به راستی حضرت فاطمه(س) می خواست با سنت پیامبر خدا(ص) مخالفت کند ؟ یا این که - پناه بر خدا - آن بانوی بزرگوار از سنت پدر گرامی خویش اطلاعی نداشت؟

حضرت فاطمه (س) از اهل بیت بود و اهل خانه درباره آن چه در خانه رخ می دهد از دیگران آگاهترند، با این وجود، آن حضرت در عهد و دوران زندگی پدرش پیامبر خدا (ص) به زیارت قبور شهیدان جنگ احد می رفت و این عمل را هفت سال در زمان حیات پیامبر(ص) انجام داد . پس چرا در طول این مدت پیامبر خدا(ص) او را از این عمل نهی نکرد؟

همچنین آن بانوی بزرگوار بعد از وفات پیامبر خدا(ص) به زیارت پدر بزرگوارش می رفت ، چنانکه از امام علی(ع) روایت شده که فرمود :

آنگاه که پیامبر خدا (ص) به خاک سپرده شد ، فاطمه زهرا(س) کنار قبر پدرش ایستاد و مشتی از خاک برداشت و آن را روی چشمانش گذاشت و گریه کرد و این اشعار را سرود . . .^۱

^۱ همان، ص ۱۳۱.

^۲ در مورد حضرت فاطمه (علیها السلام) نقل شده است : ایشان همیشه قبر حمزه سید الشهداء و سایر شهدای احد را هر جمعه یا هفته ای دو روز زیارت می کرد . این عمل در زمان حیات مبارک پیامبر صورت می گرفت و حتی بعد از رحلت پدر بزرگوارشان تا زمانی که از دنیا رفت ادامه می داد و هیچ گاه از سوی پیامبر (صلی الله علیه وآله) و امام علی (علیه السلام) و حتی از هیچ یک از صحابه ، این عمل نهی نشده است . در حالی که وی دست پرورده پدر گرامی خود بود و علم آن حضرت از دیگران نیز بیشتر بود . پس اگر این عمل اشکالی داشت ، خود جناب فاطمه (علیها السلام) آن را انجام نمی داد و نیازی نبود که از طرف پدر گرامی و همسر گران قدرش نهی شود .

در این زمینه روایات بسیاری از علمای اهل سنت نقل شده است که به ذکر دو حدیث اکتفا می شود :

۱ . حضرت فاطمه (علیها السلام) هر روز جمعه قبر عموی گرامی اش حمزه (علیه السلام) را زیارت می کرد و در آن جا نماز بجای می آورد و گریه می نمود (مصنف عبدالرزاق ، ج ۳ ، ص ۵۷۲ و ۵۷۴ ؛ سنن الکبری ، ج ۴ ، ص ۱۳۱)

۲ . حضرت فاطمه (علیها السلام) قبور شهدای احد را هر روز یا هر سه روز یک بار زیارت می کرد و در آن جا نماز بجای می آورد و گریه و دعا می نمود. (سنن الکبری ، ج ۴ ، ص ۱۳۱ ؛ مستدرک حاکم نیشابوری ، ج ۱ ، ص ۵۳۳)

به راستی اگر زیارت قبور بر زنان حرام بود، چرا حضرت علی(ع) و یا هیچ یک از صحابه، فاطمه(س) را این عمل منع نکردند؟

چهارم آنکه علمای اهل سنت پیش از ابن تیمیه و بعد از او به جواز زیارت قبور برای زنان فتوا داده‌اند و لعنی را که در حدیث مطرح شده به جهت صبور نبودن زنان در مصیبت از دست دادن عزیزان دانسته‌اند؛ ولی اگر زنان در این مصایب شکیبایی ورزند و جزع نکنند و زیبایی‌های خود را به نامحرم نشان ندهند در جواز زیارت قبور برای آنان اشکالی نیست.

البته برخی از دانشمندان اهل سنت همچون شیخ منصور علی ناصف در کتاب «التاج الجامع للاصول»، ملا علی قاری، نووی، قرطبی، قسطلانی، ابن عبدالبر، ابن عابدین و ترمذی این حدیث را بر همان صورتی که بیان شد حمل نموده‌اند و یا آن را تضعیف نموده‌اند؛ زیرا در هر سه طریق آن، که به حسان بن ثابت و یا ابن عباس و یا ابو هریره ختم می‌شود؛ روایانی وجود دارد که در کتاب‌های رجالی اهل سنت تضعیف شده‌اند و شاید به همین دلیل محمد بن اسماعیل بخاری و مسلم نیشابوری آن را در صحیح خود نیآورده‌اند.

افزون بر این اشکال‌ها و معارضه‌ها، فقها نیز در شرح این حدیث به جواز - بلکه به استحباب - زیارت قبور برای مردان و زنان فتوا داده‌اند.^۲

^۱ از امام علی (علیه السلام) روایت شده است که وقتی رسول خدا (صلی الله علیه وآله) را دفن کردند، حضرت فاطمه (علیها السلام) کنار قبر ایستاد، مقداری از خاک قبر را برداشت و بر چشمش گذاشت. آن گاه گریه کرد و شعری را خواند که ترجمه آن چنین است: «چه باک کسی را که خاک کوی احمد را ببوید و هرگز در طول زمان مشک و عنبری را نبوید. مصیبت هایی بر من وارد شد که اگر بر روزها وارد می شد، شب تار می گردید»

(وفاء الوفاء، ج ۲، ص ۴۴۴ به نقل از نشریه، کوثر، ش ۱)

^۲ التاج الجامع الاصول: ج ۲، ص ۳۸۱؛ مرقاة المفاتیح: ج ۴، ص ۲۱۵؛ التمهید: ج ۳، ص ۲۳۴.

چکیده :

۱. در طول تاریخ، سیره مسلمانان همواره بر زیارت قبور بوده است برخی از این قبور که به نقل علمای شیعه و سنی پیوسته مورد زیارت واقع می‌شدند عبارتند از: قبر ابو ایوب انصاری، مقام رأس الحسین (ع) در مصر، قبر امام کاظم (ع)، قبر امام جواد (ع)، قبر ابو حنیفه و ...
۲. بسیاری از علمای اهل سنت مانند: عسقلانی، مالک و سمهودی قائل به جواز زیارت قبور هستند.
۳. وهابی‌ها با استناد به حدیث «لعن الله زائرات القبور»، زیارت قبور را برای زنان حرام می‌دانند.
۴. دیدگاه وهابی‌ها در حرمت زیارت قبور توسط زنان، به دلایل زیر مردود است:
 - حدیث مورد استناد آنها در این باره، با حدیث بریده و حدیث نقل شده توسط عایشه مبنی بر جواز زیارت قبور، نسخ می‌شود.
 - این حدیث با عمل عایشه و نیز سیره حضرت زهرا (س) معارض است.
 - علمای اهل سنت پیش از ابن تیمیه و پس از او به جواز زیارت قبور توسط زنان فتوا داده‌اند.